

на тему:

ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАУКА

ПЛАН

- 1. Предмет і завдання вікової психології.**
- 2. Теорії психічного розвитку.
Вікова періодизація психічного розвитку.**
- 3. Методи дослідження у віковій психології.**

1. Предмет і завдання вікової психології.

У розвитку всього живого спостерігається така закономірність: чим вище місце, яке займає живий організм за психогенетичною шкалою, тим складнішою є його нервова система і тим більше часу необхідно для досягнення повної психологічної зрілості.

Питання про те, що є важливішим у детермінації психічного розвитку: спадковість чи середовище, природа чи суспільство, дозрівання чи навчання і виховання – довгий час обговорювалось у науковій літературі, але і в даний час не має однозначного розв'язку.

Вікова психологія – це галузь знань, яка акцентує увагу на **психологічних особливостях** дітей різного **віку**.

Вікова психологія розглядає ті повільні, але ґрунтовні **кількісні та якісні** зміни, які відбуваються у **психіці та поведінці** дітей в процесі їх переходу від однієї вікової групи до іншої.

Вікова психологія – це наука про закономірності психічного розвитку особистості на різних етапах її життя.

Предметом вікової психології є вікова динаміка психіки людини.

Основні проблеми, які досліджує вікова психологія:

- виникнення і розвиток психічних процесів і властивостей у дітей, підлітків, юнаків та дорослих;**
- становлення різних видів діяльності (гри, навчання, праці);**
- вікові можливості засвоєння знань;**
- провідні фактори розвитку та формування особистості;**
- структурні зміни, новоутворення на кожному віковому етапі, які засвідчують перехід від нижчих до вищих етапів розвитку;**

Основні проблеми, які досліджує вікова психологія:

- **співвідношення природних (спадковості, фізіологічного дозрівання організму) і суспільних факторів, які сприяють реалізації можливостей психічного розвитку людини;**
- **роль історично вироблених цінностей (мови, мистецтва, суспільних норм поведінки) у формуванні особистості;**
- **рушійні сили розвитку психіки людини;**
- **індивідуально-типологічні відмінності в психічному розвитку особистості.**

Вікова психологія досліджує закономірності розвитку людини на різних вікових етапах її індивідуального життя:

- вивчає виникнення і розвиток психічних процесів та властивостей, зумовлені віком зміни співвідношень між ними;
- становлення різних видів діяльності: гри, навчання, праці;
- формування психічних якостей особистості, яка формується;
- вікові можливості засвоєння знань;
- головні фактори розвитку та формування особистості.

Вікова психологія виявляє:

- ***новоутворення***, які виникають з віком у психічній діяльності людини і свідчать про переходи від нижчих до вищих ступенів розвитку;
 - умови, що визначають процес розвитку, співвідношення у цьому процесі ***природних*** /спадковості, дозрівання організму/ ***і суспільних факторів***, за допомогою яких реалізуються можливості психічного розвитку людського індивіда;
- роль історично вироблених суспільством ***цінностей*** /мови, досягнень науки, техніки, мистецтва, суспільних норм поведінки/ у формуванні людського індивіда як особистості.

Структура вікової психології:

Дитяча психологія

Психологія молодшого школяра

Психологія підлітка

Психологія юності

Психологія дорослої людини

Геронтопсихологія

Загальна характеристика віку.

**Розрізняють
фізичний та
психологічний
вік.**

Фізичний вік характеризує час життя у днях, місяцях, роках, що минули з моменту народження.

Психологічний вік розкриває досягнутий на цей момент часу рівень психологічного розвитку.

Ці дві категорії можуть не співпадати.

Критичною межею є неспівпадання у межах 5-и років.

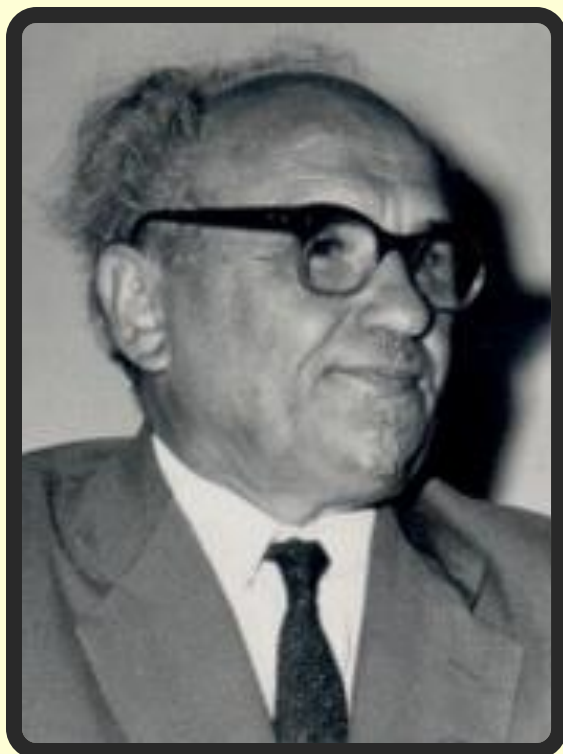
П.П. Блонський і Л.С. Виготський
підкреслили історично зумовлений характер
вікових періодів розвитку людини.

Вік – це якісно своєрідний період фізичного та психічного розвитку, що характеризується низкою особливостей, сукупність яких визначає неповторність структури особистості людини на цьому етапі її розвитку.

Перехід від однієї вікової стадії до іншої супроводжується появою психічних новоутворень, які за межами віку не повторюються.

Г.С. Костюк розумів вік як конкретний та відносно обмежений у часі ступінь психічного розвитку, що характеризується сукупністю закономірних фізіологічних і психологічних змін, які не залежать від індивідуальних особливостей людини.

Специфіка віку визначається сукупністю:

↪ особливостей **фізичного розвитку** /формування морфологічних утворень у ранньому віці, перебудова організму підлітка/;

↪ системи вимог до людини на певному етапі розвитку і її взаємовідносинами з іншими людьми;

↪ типу діяльності, до якої вона включена;

↪ характеру знань, якими людина володіє.

Вікові (типологічні) психологічні особливості зумовлені:

конкретно-історичними умовами розвитку;

спадковістю;

характером виховання;

особливостями спілкування і діяльності людини.

Види вікових змін:

- **еволюційні /повільні кількісні та якісні зміни);**
- **революційні /відбуваються швидко у кризові періоди на межі вікових етапів/;**
- **ситуативні /зміни в психіці під впливом організованого чи неорганізованого навчання та виховання/.**

Вікова психологія вивчає *рушійні сили, умови і закони психічного розвитку.*

- ***Рушійні сили*** – ті фактори, які визначають поступовий розвиток дитини, є його причинами, спрямовують розвиток в необхідне русло.
- ***Умови розвитку*** – внутрішні та зовнішні постійно діючі фактори, які впливають на хід розвитку і визначають його кінцевий результат.
- ***Закони психічного розвитку*** визначають загальні та часткові закономірності, за допомогою яких можна описати психічний розвиток і, опираючись на які, можна цим розвитком управляти.

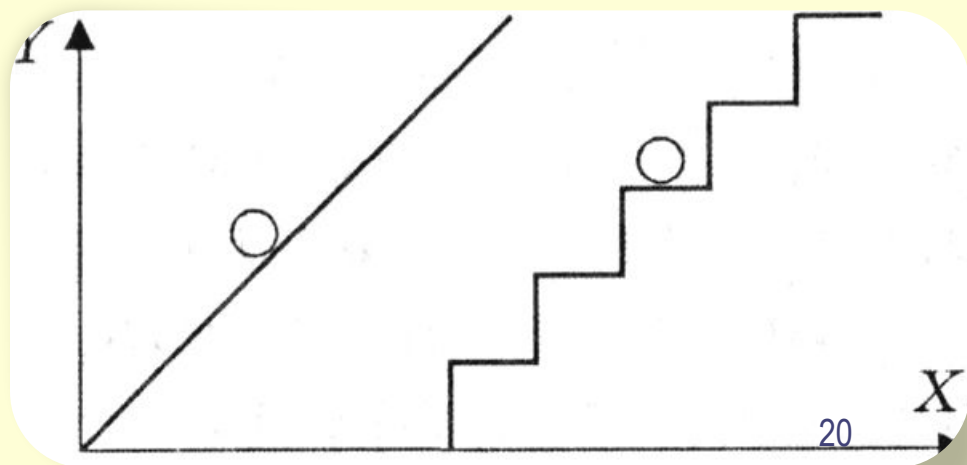

Основні проблеми вікової психології:

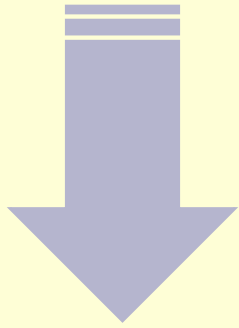
- проблема ***органічної*** /організмичної/ та ***середовищної*** обумовленості психічного розвитку та поведінки людини;
- вплив ***стихійного та організованого навчання*** і виховання на розвиток дітей;
 - співвідношення ***здатків та здібностей***;
 - порівняльний вплив на розвиток ***еволюційних, революційних і ситуативних змін*** в психіці та поведінці дитини;
- співвідношення ***інтелектуальних і особистісних змін*** в загальному психологічному розвитку дитини.

Є дві точки зору на процес розвитку дитини:

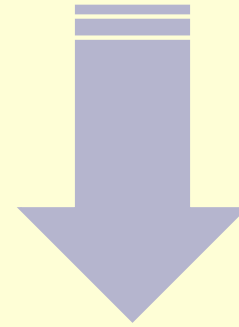
- процес розвитку є **безперервним** /немає чітких меж між віковими етапами/;
- процес розвитку **дискретний** /розвиток відбувається нерівномірно, виділяються стадії, етапи розвитку/.

Підходи до періодизації розвитку:

Процес розвитку відбувається **стихійно**, під впливом випадкових факторів і обставин.

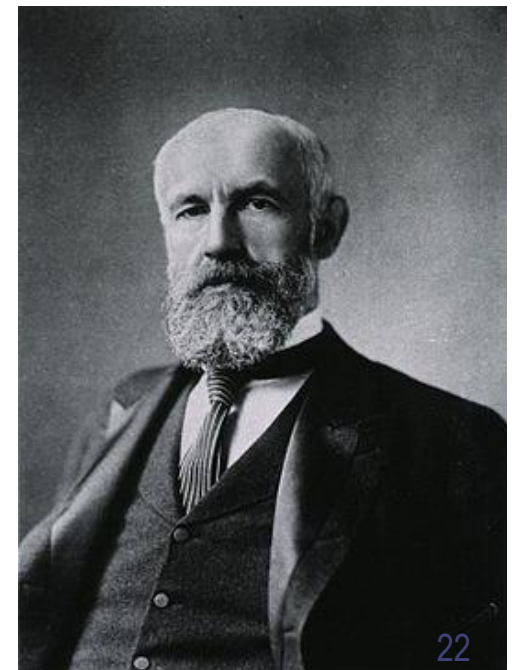

Процес розвитку здійснюється **нормативно** /яким повинен бути розвиток в ідеальному випадку при правильній організації навчання і виховання/.

2. Теорії психічного розвитку

1. **Біогенетичні теорії** – підкреслюють значення біологічних чинників, вважаючи їх відповідальними за розвиток соціально-психологічних властивостей особистості.

- **Теорія Ст. Холла** – основним законом психології вважав біогенетичний **«закон рекапітуляції»**. Його сутність – індивідуальний розвиток (онтогенез) повторює найважливіші стадії еволюційного розвитку (філогенезу).

Біогенетичні теорії

«Конституційна психологія» Е. Кречмера та Е. Йєнша. Сутність: існування взаємозв'язку між **фізичним типом** людини та особливостями її **психічного розвитку**.

Теорія А. Гезела.
Сутність: **«ріст»** і **«розвиток»** – це синоніми, що позначають процес прогресивної диференціації та інтеграції способів поведінки людини. Культурні впливи, при цьому, не можуть пересилити вплив дозрівання.

2. Персонологічні (особистісні) теорії стверджують, що внутрішній світ людини не можна зводити ні до біологічних, ні до соціальних факторів (Е. Шпрангер, Ш. Бюлер).

Гештальтпсихологія (К.Левін) –
єдність усіх особистісних компонентів та
особливостей середовища утворює
життєвий або психологічний простір.

Поведінка людини – це функція
особистості та її найближчого оточення.

Розвиток людини пов'язаний із
розширенням життєвого простору
особистості, кола її спілкування,
групової належності.

Когнітивна модель розвитку Ж.Піаже
базується на розвитку пізнавальних процесів (розвиток емоційно-мотиваційної сфери залишається при цьому в тіні). Соціальний світ – це лише фон для розумового розвитку.

Інтелект – конкретний приклад *адаптації* людини до навколишнього середовища.

Адаптація здійснюється завдяки двом взаємодоповнюючим процесам:
асиміляції й акомодатії.

- **Асиміляція** – включення нової інформації в уже наявні структури.
- **Акомодація** – зміна цих структур відповідно до вимог зовнішнього середовища.

Основою здобуття знань Піаже вважав **ментальні структури** – схеми, тобто способи обробки інформації.

Стадії когнітивного розвитку за Ж.Піаже:

- **перша – сенсомоторна** (від народження до 1,5-2 років). Малюки користуються діями на основі органів чуття;
- **друга – доопераційна** (від 2 до 7 років). Діти можуть користуватись символами, наприклад, мовою. Пізнання – через власні дії. Мислення конкретне;
- **третя – стадія конкретних операцій** (від 7 до 12 років). Діти здатні логічно мислити, класифікувати предмети;
- **четверта – стадія формальних операцій** (з 12 років). Оперують абстрактними поняттями, реалістично сприймають майбутнє.

Епігенетична концепція розвитку особистості Е. Еріксона.

- Основний закон розвитку – «**епігенетичний принцип**» – на кожному новому етапі виникають явища і властивості, яких не було раніше.

Перехід до нової фази розвитку відбувається у формі «**нормативної кризи**», що відображає природні труднощі і суперечності росту.

Перехід можливий лише за умови зняття основної суперечності попередньої фази. У протилежному випадку ця суперечність заявить про себе пізніше.

Фази життєвого циклу:

Перша фаза – немовля (вироблення ще неусвідомленої «базової довіри» до зовнішнього світу). В протилежному випадку формується «базова недовіра», тривожність, втеча у внутрішній світ.

Фази життєвого циклу:

Друга фаза – раннє дитинство (формується відчуття власної автономності та особистісної цінності, відповідальність, повага до порядку). У протилежному випадку – сором'язливість, сумніви у собі.

Фази життєвого циклу:

Третя фаза – вік гри
(5-7 років)
(формується
ініціативність,
бажання діяти,
справедливість;
дитина «приміряє» на
себе соціальні ролі).
В іншому випадку -
виникнення почуття
провини.

Фази життєвого циклу:

Четверта фаза –
шкільний вік
(розвивається
підприємливість,
спроможність
досягати
поставлених цілей).
За негативного
варіанту –
формується почуття
меншовартості.

Фази життєвого циклу:

П'ята фаза – юність (поява відчуття власної неповторності, індивідуальності). За інших умов – дифузне, нестійке «Я», рольова і особистісна невизначеність.

Фази життєвого циклу:

Шоста фаза –
молодість (потреба
і здатність до
інтимного
психологічного
контакту).

В іншому випадку
– відчуття ізоляції
та самотності.

Фази життєвого циклу:

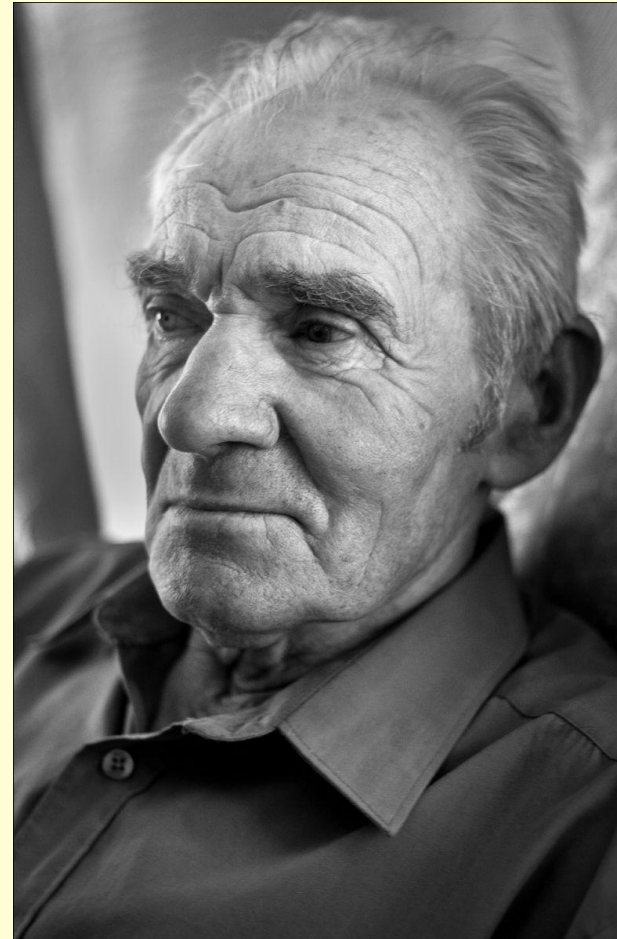
Сьома фаза – дорослість (творча діяльність, відчуття продуктивності життя). Негативний варіант – відчуття стагнації (застою).

Фази життєвого циклу:

Восьма фаза –
літній вік, старість
(відчуття повноти
життя, виконаного
обов'язку,
завершеності
шляху).

В іншому випадку –
розчарування,
безнадія, розпач.

Вітчизняна психологія про віковий розвиток.

Вітчизняна традиція вікової психології базується на теорії розвитку вищих психічних функцій (Л.С. Виготський).

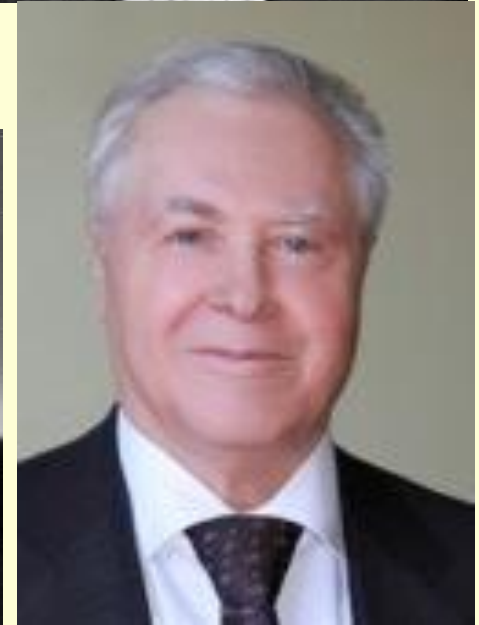
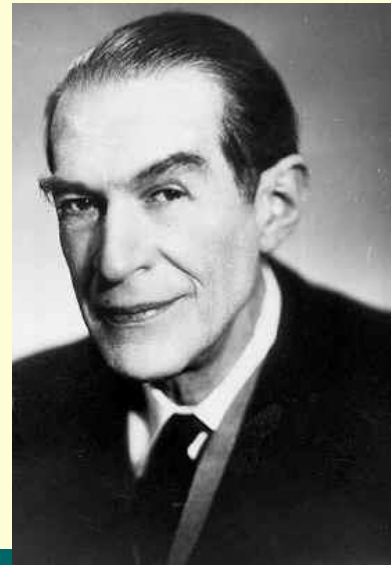
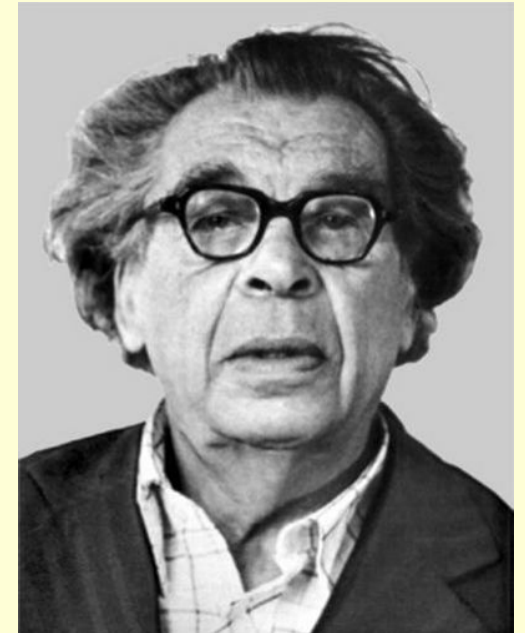
Суть – кожна психічна функція виникає спочатку в соціальному плані, а потім в психологічному. Усі вищі психічні функції свого часу були зовнішніми (оскільки виступали соціальними функціями взаємин людей), а потім стали внутрішніми, психологічними функціями людини.

Становлення людини передбачає взаємовплив природного і соціального. Для кожного віку характерна специфічна соціальна ситуація розвитку – співвідношення умов соціального середовища і внутрішніх умов формування особистості. Важливо відповідати цим умовам, оскільки саме від цього залежить емоційне благополуччя людини.

*Ці ідеї продовжено:
Л.І. Божович,
В.В. Давидовим,
Г.С. Костюком,
О.М. Леонт'євим,
Д.Б. Ельконіним,
С.Д. Максименком.*

Загальна характеристика онтогенезу людської психіки

Онтогенез – це цілісний процес, що знаходить своє вираження в різних і пов'язаних між собою формах: *морфологічній, фізіологічній, психічній, соціальній*; це становлення людини як особистості, як суспільної істоти, як організму.

Розвиток – кількісні та якісні зміни живої людської істоти, зміни необхідні, послідовні, пов'язані з певними етапами її життєвого шляху.

Формування – це процес розвитку індивіда під впливом зовнішніх соціальних факторів.

У формуванні виділяють дві сторони:

стихійний
компонент /зміни

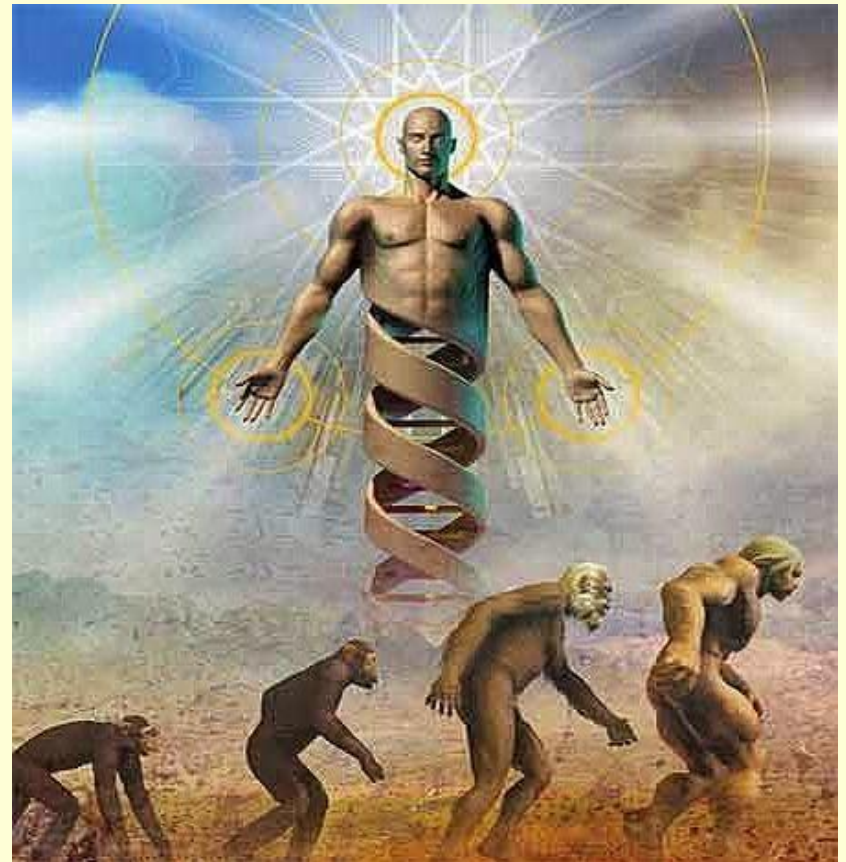
під впливом
некерованих,
випадкових факторів:
неформальні компанії,
реклама, мода,
музика; наслідки
впливу
непередбачувані

виховання –
цілеспрямований
процес змін
особистості або ж її
окремих сторін,
якостей внаслідок
спеціально
організованих впливів.

Дозрівання – зміни індивіда чи окремих його функцій і процесів внаслідок дії внутрішніх вроджених факторів.

Становлення – набуття нових ознак та форм у процесі розвитку /становлення характеру, мислення/.

1. Кількісні та якісні зміни людської психіки.

Розвиток людської психіки має неперервний характер. Але постійно відбуваються «перерви неперервності» - якісні зміни /поява одних і зникнення інших якостей/, які зумовлені кількісними змінами.

Розвиток психічних функцій проходить нерівномірно: «хвилями» /А.Гезелл/, прискорення розвитку одних функцій супроводжується сповільненням розвитку інших /Б.Г.Ананьєв/.

2. Нерівномірність психічного розвитку:

навіть за найсприятливіших умов різні психічні явища формуються з різною швидкістю.

3. Сензитивні періоди /за Л.С.Виготським/:

найбільш сприятливі періоди для становлення окремих видів психічної діяльності. Сензитивний період виникає тоді, коли певне психічне явище лише починає зароджуватись.

4. Інтеграція розвитку психіки:

перехід від мало систематизованого з'єднання фрагментарних психічних процесів і станів до чітко окреслених психічних явищ /М.Д.Левітов/.

5. Пластичність і компенсація:

цілеспрямоване формування психіки через навчання і виховання шляхом заміни однієї функції іншою, менш розвиненою сильнішою за своїм розвитком.

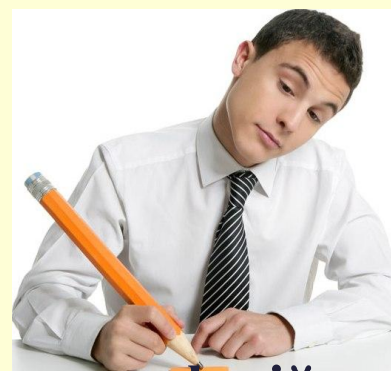

6. Рушійні сили розвитку психіки:

- *природне і соціальне у психічному розвитку;*
- *зовнішні та внутрішні умови розвитку;*
- *внутрішні суперечності - **рушійні сили розвитку психіки.***

Посилення суперечностей веде до зміни провідного виду діяльності: **діяльності, яка викликає найбільш істотні зміни психіки людини і готує її до наступного етапу розвитку.**

**ІНТИМНО-
ОСОБИСТІСНЕ
СПІЛКУВАННЯ**

**УЧБОВО-ПРОФЕСІЙНА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

**БЕЗПОСЕРЕДНЬО
-ЕМОЦІЙНЕ
СПІЛКУВАННЯ З
ДОРОСЛИМ**

**УЧБОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

**СЮЖЕТНО-
РОЛЬОВА ГРА**

**ПРЕДМЕТНО-
МАНІПУЛЯТИВНА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

**Провідні
види
діяльності**

Д.І. Фельдштейн вважає провідною діяльністю в підлітковому віці суспільно корисну діяльність у всіх її виявах /трудова, суспільно – організаційна, художня, спортивна, учбова/.

М.С. Коган наполягає, що для ранньої юності провідною є ціннісно – орієнтаційна діяльність свідомості, пошук смислу життя, самостійне визначення всіх моральних, політичних і естетичних ідеалів.

7. Навчання, виховання і розвиток психіки:

- **теорія Ж. Піаже: навчання має пристосовуватись до наявного, вже досягнутого рівня психічного розвитку дитини;**
- **теорія Л.С. Виготського та його послідовників /Л.І.Божович, Г.С.Костюк, С.Д,Максименко, Н. О.Менчинська, О.М.Леонтьєв, А.В.Петровський, Д.Б.Ельконін/: вирішальна роль у виникненні вищих психічних функцій належить процесу оволодіння дитиною суспільним досвідом.**

**Л.С.Виготський розробив поняття про «зону
найближчого розвитку»:**

**Різниця між тим, чого може досягти дитина
самостійно і тим, чого може досягти при
невеликій допомозі дорослого.**

*Вчений зазначав, що
навчання і розумовий
розвиток взаємопов'язані,
добре організоване навчання
спричиняє розвиток.
Навчання відіграє провідну
роль.*

Вікова періодизація психічного розвитку

- Психічний розвиток людини проходить ряд періодів, послідовна зміна яких необоротна і непередбачувана.

Кожний період /вік/ - це своєрідний ступінь психічного розвитку з властивими для нього стійкими якісними особливостями.

Для кожного віку характерні цілісні новоутворення. Такими є психічні та соціальні зміни в житті дитини, які визначають її свідомість і діяльність, її ставлення до середовища, весь хід розвитку на даному етапі.

Критерії, які визначають вік:

- соціальна ситуація розвитку;
- зміст і форми навчання і виховання;
- провідна діяльність в її співвідношенні з іншими видами діяльності;
- рівень розвитку свідомості і самосвідомості /центральне вікове новоутворення/.

Основні періоди:

- період новонародженості /1-2 місяці/;
 - немовлячий період /до 1 року/;
 - ранній вік /від 1 до 3 років/;
 - дошкільний вік /3-7 років/.